

HAL
open science

Francesc Serés: escriptor català o escriptor aragonès d'expressió catalana?

Michel Martínez

► **To cite this version:**

Michel Martínez. Francesc Serés: escriptor català o escriptor aragonès d'expressió catalana?. Catalonia, 2014. hal-02061143

HAL Id: hal-02061143

<https://hal.science/hal-02061143>

Submitted on 7 Mar 2019

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Francesc Serés: escriptor català o escriptor aragonès d'expressió catalana?

Michel MARTINEZ

Université Toulouse 1-Capitole
FRAMESPA UMR 5136 – CRIMIC EA 2561
michel.martinez@ut-capitole.fr

Résumé : Francesc Serés (1972) est un écrivain aragonais d'expression catalane qui vit en Catalogne depuis 1990. Comment le définir d'un point de vue «national»? Pourrions-nous dire qu'il est catalan parce qu'il écrit en catalan et qu'il vit en Catalogne? Ou bien est-il un écrivain aragonais d'expression catalane dans la mesure où il revendique ses attaches «occidentales» et ses origines aragonaises?

L'Aragon a depuis sa création (1035) possédé des contrées de langue catalane et le catalan a, par voie de conséquence, été une langue autochtone de l'Aragon, au même titre que l'aragonais. Aujourd'hui, cette Frange périphérique de transition qu'est l'Aragon catalanophone présente un paradoxe: vitalité éditoriale et littéraire dans un contexte adverse qui refuse au catalan un statut de langue officielle. Nous illustrerons le paradoxe de cette vitalité littéraire avec Francesc Serés, l'une des figures les plus reconnues de la littérature catalane actuelle, à travers son dernier recueil de nouvelles: *Mossegar la poma* (2012).

Mots-clés : Aragon, Catalogne, Aragon catalanophone, Frange d'Aragon, littérature catalane d'Aragon, langue catalane en Aragon, langues minoritaires en Aragon, langue et nation.

Francesc Serés: escriptor català o escriptor aragonès d'expressió catalana? La pregunta que jo mateix he formulat per a aquest article és incòmoda, estranya, per no dir poc pertinent. No és pertinent perquè només el propi Serés podria contestar-hi. Estem parlant d'una definició, d'un sentiment que només ell podria formular, i només en el cas que ell volgués accedir-hi. Per tant, ja puc anunciar que no podré donar una resposta, senzillament perquè la pregunta està feta per no rebre'n. Només és un pretext per parlar d'un autor i a partir d'ell, d'un territori fronterer i de transicions: l'Aragó catalanòfon¹.

Francesc Serés i Guillén és un jove escriptor. Va néixer a Saidí el 22 de desembre de l'any 1972. Té, doncs, 41 anys. I un escriptor de 40 anys i escaig encara es considera «jove escriptor», fins i tot «promesa literària». Va néixer a Saidí, un municipi que no arriba als dos mil habitants, situat a la comarca aragonesa del Baix Cinca, a pocs quilòmetres de Fraga, la capital comarcal. Som, doncs, al bell mig de l'Aragó catalanòfon, un territori que els catalans del Principat coneixen com a «Franja» o

¹ MORET, Hèctor. *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA), 1998. Va ser Hèctor Moret qui va inventar aquest concepte que convé millor, crec, que el de Franja.

«Franja de Ponent». Alguns en diuen «Far West» fins i tot. Com d'altres escriptors de la seva generació i de generacions anteriors, Francesc Serés és també un habitual col·laborador de la premsa diària. És columnista del diari *El País*, en què alterna català i castellà. També col·labora a *Temps de Franja*, l'única revista publicada íntegrament en català (plenament normatiu) a les comarques catalanoparlants d'Aragó, una aventura editorial que va començar l'any 1999². Aquestes columnes són d'exercici periodístic més que literari i les hauríem de distingir dels contes literaris publicats setmanalment a la revista *Time Out Barcelona*, entre el 2010 i el 2011, dels quals parlarem més endavant.

Com molts joves de la seva comarca i de la seva generació que van tenir l'oportunitat d'estudiar una carrera, Francesc Serés es trasllada l'any 1990 a una Barcelona preolímpica on estudia Belles Arts i Antropologia. Als pocs anys d'acabar les carreres, abandona la gran ciutat –i la carrera universitària– per establir-se a la Garrotxa on ha treballat –i encara treballa– com a professor de català per a nous nadius. Aquesta feina docent, l'ha compaginada amb l'escriptura: novel·la, conte, teatre, novel·la infantil, columna periodística...

Una escriptura que l'ha convertit en un autor d'èxits tant de crítica com de vendes (dins dels estàndards d'èxits de vendes, és clar, dels autors de llengua catalana). Francesc Serés ha rebut ja molts premis (el Pedro Saputo de les lletres aragoneses, l'any 2001, el Ciutat de Barcelona, el Ciutat de Badalona, el Nacional de Literatura l'any 2007, el Crítica Serra d'Or de narrativa...). També va ser un dels autors en llengua catalana convidat a la Fira de Frankfurt el 2007 i al Saló del Llibre de París el 2012. Ha estat traduït al francès per Laurent Gallardo, en el cas dels *Contes russos*, a la prestigiosa editorial Actes Sud (Jacqueline Chambon)³, amb ressenyes molt elogioses a la premsa francesa com ara *Le Monde*⁴ i *Libération*⁵.

Parlem, doncs, d'un autor més que consolidat, singular, que toca molts gèneres i que viu, aparentment, fora dels circuits literaris. S'ha «refugiat» al Prepirineu volcànic de la Garrotxa, en un poble d'una vintena d'habitants. Primer, va marxar d'una terra àrida i estepària, on la fertilitat és tributària de les aigües dels rius Cinca, Segre o Ebre, no gaire lluny de la mítica Mequinensa de Jesús Moncada i del seu aiguabarreig. També, però, es va exiliar de la gran metròpoli barcelonina. Francesc Serés va iniciar, per tant, un camí cap a l'Est i cap al Nord, trencant fronteres administratives, abandonant espais rurals i urbans, tot mantenint la unitat de la seva veu. Ara, des de la Garrotxa, el seu accent occidental s'impregna de l'oriental, com les aigües del Cinca es barregen amb les del Segre al seu país d'origen. Francesc Serés és doncs fronterer i podria personificar, d'alguna manera, la llengua catalana de transició. Podria ser una conseqüència de la seva condició d'aragonès, d'aragonès catalanòfon, com diu l'altra gran veu mequinensana, el poeta i investigador Hèctor B. Moret que també va emigrar a

² <http://www.ascuma.org/wordpress/temps-de-franja/>. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

³ <http://www.actes-sud.fr/catalogue/litterature-etrangere/contes-russes>. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

⁴ <http://fr.scribd.com/doc/94081980/Supplement-Le-Monde-des-livres-2012-05-11>. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

⁵ http://www.liberation.fr/livres/2012/04/18/pour-en-finir-avec-la-russie_812662. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

Barcelona, dues dècades abans, a causa, però, d'un excés d'aigua: la construcció de l'embassament de Mequinensa que significaria la desaparició del poble vell i despertaria la nostàlgia, entre d'altres, de Jesús Moncada. Només les ironies de la vida poden fer que una vila situada en una estepa semidesèrtica pugui morir submergida...

I és que, abans de parlar pròpiament de Francesc Serés i de la seva condició o pertinença, per tractar de respondre a la pregunta plantejada al títol d'aquest article, m'agradaria parlar de l'Aragó catalanòfon, de la Franja. Perquè el català de la Franja, malgrat l'absència d'oficialitat de la llengua i d'un marc legal, té una producció literària dinàmica gràcies a una societat civil ben organitzada amb associacions comarcals que fan una feina extraordinària. És ben cert, però, que Francesc Serés no resideix a l'Aragó i que, per tant, podria no representar la literatura que s'hi pugui fer. També podríem pensar que és clarament català perquè viu i treballa a Catalunya. Però on queda Saidí? I de l'Aragó, què en fem? No seria com oblidar la Mallorca de Carme Riera? La Xàtiva de Raimon? La Mequinensa de Moncada? De debò s'ha desfet de Saidí, del Baix Cinca, de l'Aragó de llengua catalana?

Ja he anunciat que no em plantejava donar respostes perquè la pregunta quedava fora de lloc i perquè només en Francesc Serés podria donar-ne. El que sí diré és que si jo fos ell, no m'agradaria haver de respondre-hi. En primer lloc perquè és una pregunta íntima i de definició. I definir-se, no sempre és fàcil, sobretot quan un és fronterer, en aquest cas aragonès catalanoparlant, com uns 50.000 aragonesos, un 3% de la població aragonesa. Per altra banda, la identitat d'una persona, fronterera o no, també és subjectiva, variable, complementària. Pensar que es pot donar una resposta matemàtica a la pregunta és ingenu. Una resposta categòrica, de tota manera, només podria ser administrativa, de carnet, superficial, simplista, fins i tot interessada políticament: per tant, és millor no donar cap resposta categòrica si no es vol entrar en el terreny polític. Parlem d'un autor, i doncs de literatura, escrita en català, probablement des de Catalunya, però amb unes referències i uns orígens que van més enllà del límit administratiu català.

Com ja s'ha entès, aquesta pregunta impertinent només és un pretext per poder parlar d'un escriptor fronterer i, per tant, de transició, o millor dit de transicions, entre la vida i la literatura, entre les aigües del Cinca i del Segre, unes aigües també frontereres que nodreixen els aiguabarrejos. Unes aigües, però, abandonades per l'autor, que s'han tornat llunyanes i alhora originàries. Qui sap si són ara oblidades o somiades, imaginades o enyorades? El que sí se sap, és que el riu Cinca, d'origen pirinenc, del Sobrarb, i que dóna vida a l'estepa que l'ha vist néixer, l'ha suplantat per una regió prepirinenca, aigües amunt, de volcans adormits i de fagedes.

Així doncs, abans de parlar de l'autor, parlarem de l'Aragó catalanòfon i de les seves problemàtiques. Després presentarem Francesc Serés i els lligams que manté amb l'Aragó. Per acabar, presentarem *Mossegar la poma* (2012) un recull de contes sorgit d'un encàrrec i que encara no s'ha traduït al francès.

I. L'Aragó catalanòfon

En primer lloc, cal dir i/o recordar que la llengua catalana és una llengua pròpia d'una franja oriental d'Aragó, entre 15 i 30 quilòmetres, des de la Ribagorça fins al

Matarranya, és a dir, des del Pirineu fins als Ports de Beseit i el massís de l'interior de Tortosa, a la confluència, doncs, de l'Aragó, Catalunya i el País Valencià. Amb la «Franja de Ponent», que és així com es coneix l'Aragó catalanòfon a Catalunya des dels anys 1970 aproximadament, hi ha hagut un malentès força estès fins fa poc i que, en alguns casos, encara perdura. A la primera edició de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (GEC), es deixava entendre que aquestes comarques catalanoparlants havien passat a formar part d'Aragó al segle XIX amb la creació a l'Estat espanyol de les províncies que dividien l'Aragó en les províncies d'Osca, Saragossa i Terol i Catalunya en Lleida, Girona, Barcelona i Tarragona⁶. Es deixava pensar que l'Aragó catalanòfon era administrativament aragonès només des d'un temps força recent, com si abans haguessin format part del Principat de Catalunya. Es deixava creure que es tractava d'un Utiel/Requena a l'inrevés (comarques castellanques que van trobar-se integrades a la província de València el 1833 i, doncs, al País Valencià el 1978 ja que les autonomies no van suposar cap modificació de límits provincials). Tanmateix, aquesta visió d'una Catalunya irredempta en terres aragoneses per culpa d'una operació política espanyola no pot estar més allunyada de la veritat històrica. El Regne d'Aragó primitiu va néixer l'any 1035 amb la unió de tres comtats pirinencs: l'Aragó, el Sobrarb i la Ribagorça, aquest últim, com se sap, de llengua catalana. Més tard, amb les conquestes meridionals cap a l'Ebre, la frontera catalano-aragonesa queda fixada l'any 1300, sota el rei Jaume II, i des de llavors no ha conegut cap modificació. Aquest límit marca, des de llavors, una frontera político-administrativa però no una frontera lingüística. Per tant, es pot afirmar que sempre hi ha hagut una part d'Aragó que ha estat catalanoparlant i que el català és, amb l'aragonès, la llengua pròpia d'Aragó. El propi Marcel·lí (o Marcelino) Iglesias, president aragonès entre el 1999 i el 2011, socialista i catalanoparlant de Bonansa (Ribagorça), va recordar l'any 2008, en el moment de defensar la Llei de Llengües d'Aragó, que a la seva comarca s'havia parlat català un segle abans que a Barcelona⁷. Cal recordar, a més, que la Franja catalanoparlant va arribar a ser prou més ampla que en l'actualitat. És així com s'han trobat arxius eclesiàstics en llengua catalana a pobles avui dia plenament castellanoparlants: és el cas de Molinos, antigament Molins (Baix Aragó) prop d'Alcanyís⁸.

Així doncs, la llengua catalana d'Aragó va ser oficial i d'escriptura, com arreu dels països de llengua catalana, fins als Decrets de Nova Planta que, a l'Aragó, com a València i Lleida, van derogar les especificitats nacionals el 1707 (el 29 de juny a l'Aragó, per ser precisos). Malgrat Nova Planta i les posteriors operacions castellanitzadores, la llengua catalana s'ha mantingut fins avui dia com a llengua pròpia de la immensa majoria dels aragonesos d'aquestes comarques. Tant és així, que avui dia, la població *frangenca* o *franjolina* (hi ha debat tant sobre la necessitat d'aquest gentilici com sobre la denominació) és la que presenta un dels millors percentatges de

⁶ MORET, Hèctor. *Op. cit.*

⁷http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/hablamos-catalan-siglo-antes-barcelona_442149.html. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

⁸QUINTANA I FONT, Artur. «La llengua catalana en el Bajo Aragón». *Rolde*, n°127-128, Saragossa, Rolde de Estudios Aragoneses (REA), (2008-2009), p. 36-43.

http://www.rolde.org/content/files/magazine_35_06_04.34-43.pdf. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

coneixement de la llengua pròpia d'arreu dels Països Catalans. Malgrat tot, cal ser prudents amb aquest fet paradoxal, gairebé convertit en tòpic de la sociolingüística catalana, perquè la castellanització dels més joves sembla ser galopant segons Natxo Sorolla, sociolingüista de la UAB, matarranyenc i estudiós de la qüestió⁹.

Avui dia, com a conseqüència de la història d'Aragó i del conjunt de l'Estat espanyol, la llengua catalana és majoritària en l'ús informal, però pràcticament inexistent a nivell institucional, cosa que ha provocat, i encara provoca, una marcada diglòssia i un autoodi important de la població envers la llengua pròpia. Es nota en l'adopció, en casos freqüents, d'una denominació local o comarcal per a la llengua (*fragatí* o *lliterà*, *ribagorçà*) o fins i tot una denominació injuriosa (*xapurriau*) inoculada pels notables de l'administració espanyola des del segle XIX (amb els mestres, metges, secretaris d'ajuntament i capellans vinguts d'altres punts d'Aragó o d'Espanya). Si afegim a l'absència d'una *Renaixença* i d'una classe dirigent compromesa amb la llengua pròpia, la visió colonial i castellano-centrista de la història d'Aragó, és fàcil d'entendre que encara avui dia els sectors ultradretans i espanyolistes de la Franja practiquen el secessionisme lingüístic a la manera blavera valenciana, cosa que ha provocat, i provoca, alguns episodis pseudo-polítics d'allò més esperpèntics, sovint protagonitzats per plataformes com ara «*No hablamos catalán*» i la «*Federación de Asociaciones Culturales del Aragón Oriental*» (FACAO)¹⁰.

I és que l'anticatalanisme que existeix a nivell espanyol cobra especial virulència als territoris limítrofs on s'ha convertit en un argument molt rendible a nivell polític. Agitar el fantasma del pancatalanisme dels Països Catalans (PPCC) i de la suposada integració forçada de la Franja o de València a la República catalana (sobretot des de l'inici del procés sobiranista) dona vots tant a València com a la Franja. Representa alhora, però, un entrebanc a la normalització de la llengua catalana a l'Aragó. I és que la llengua catalana encara no és oficial al territori aragonès on es parla. El procés sobiranista o d'independència de Catalunya contamina, doncs, i pot neutralitzar la lluita pel reconeixement de la llengua catalana a l'Aragó.

Les relacions entre catalans i aragonesos no sempre han estat harmonioses. És més, segons Adeline Rucquoi, medievalista francesa, la primera afirmació proto-nacionalista aragonesa al segle XIV, no es fa contra l'enemic comú castellà –malgrat conflictes bèl·lics força importants– sinó contra els socis catalans que només veuen l'Aragó com un subministrador de matèries primeres¹¹. I és per culpa d'aquestes relacions d'amor-odi entre l'Aragó i Catalunya que la major part d'Aragó (castellanoparlant des del segle XV) no acaba d'assumir la catalanitat lingüística d'una part del seu territori. I això també és una conseqüència, cal dir-ho, de l'equiparació llengua/nació convertida en el pilar central del catalanisme polític: «El meu país és aquell on, quan dic “Bon dia”, em responen “Sí, sembla que fa bon dia”» (Josep Pla). Si una llengua és igual a una nació, renunciem als països plurilingües. A més, reconèixer que l'Aragó oriental és Catalunya, no només és una tesi impossible d'assumir en terres aragoneses, per qüestions òbvies

⁹ <http://xarxes.wordpress.com/>. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

¹⁰ <http://locacaodelafacao.wordpress.com/page/2/>. Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

¹¹ RUCQUOI, Adeline. *Histoire médiévale de la Péninsule ibérique*. Paris: Editions du Seuil, Collection Histoire, 1993, p. 343.

d'integritat territorial, sinó que també perjudica la reivindicació de la pluralitat lingüística aragonesa, ja fràgil de per si.

I és que a l'Aragó, li costa d'assumir que és trilingüe. És cert que la immensa majoria dels aragonesos és castellanoparlant (un 95%) i que tant la capital del país, Saragossa, com les dues altres capitals provincials (Osca i Terol) es troben ben lluny de les àrees catalanoparlants. Però, com explicar aquesta manca de reconeixement i de cooficialitat per a les dues llengües pròpies i històriques del país?

Quan torna la democràcia a Espanya, amb la Constitució Espanyola (CE), s'obre la porta a la cooficialitat de les llengües no castellanès. L'article 3 del Títol preliminar de la CE diu que la reglamentació lingüística es farà d'acord amb els Estatuts d'Autonomia de cada comunitat. L'Aragó, el primer territori després de Catalunya i Euskadi en constituir-se en pre-autonomia, a l'abril del 1978, abans, doncs, de l'adopció de la Carta Magna¹², queda finalment relegat a les autonomies de la via de l'article 143, la via lenta, i no adopta el seu Estatut abans del 1982. Pel que fa a les llengües, aquell primer Estatut aragonès diu efectivament en el seu article 7 que «las diversas modalidades lingüísticas gozarán de protección, como elementos integrantes de su patrimonio cultural e histórico».

El primer que crida l'atenció és que no es parla de llengües sinó de «modalitats lingüístiques» una manera de distingir l'única llengua oficial d'Aragó, el castellà, de la resta de *xapurriais* del Pirineu i de la Franja. Al Pirineu, es dubta de la unitat de la llengua aragonesa i fins i tot de la seva condició de llengua, es parla més aviat de «fabla», de parles alt-aragoneses. A la Franja Oriental, tampoc no s'hi vol veure unitat lingüística malgrat les proximitats dialectals amb les poblacions aragoneses, catalanes i valencianes.

El segon que crida l'atenció és que, a més de negar la condició de llengua, se'n nega també la identitat. No se sap de quines modalitats parla l'Estatut... Tampoc no se sap quantes són (dues, tres, deu, vint...?).

Finalment, un altre punt que mostra la incomoditat de la recent autonomia aragonesa amb les llengües pròpies és la falta d'ambició: es parla de protecció però no de foment, ni de promoció. Es tracta de protegir aquestes modalitats com si fossin un ball folklòric d'una vall pirinenca o del Maestrat aragonès o un estil arquitectònic propi. No cal dir que mai no s'aprovarà cap Llei de Llengües a partir d'aquell Estatut del 1982. Malgrat tot, el primer conseller de cultura del govern aragonès, José Ramón Bada (matarranyenc, filòsof, jesuïta i del PSOE) aconsegueix introduir classes optatives de català en els centres de primària i secundària de les viles catalanoparlants d'Aragó. L'èxit és notable fins a avui dia amb classes pràcticament a tots els centres i una majoria de nens que es matriculen d'aquesta optativa de català on s'ensenya una llengua normativa, és clar, amb les especificitats lèxiques de la vila. Al filòleg Artur Quintana i Font, de l'IEC, especialista del català de La Codonyera (Matarranya) li van encarregar

¹² Juan Antonio Bolea Foradada (home d'UCD i després del PAR) va ser el primer president de la *Diputació General d'Aragó* (DGA), en règim preautonòmic entre el 1978 i el 1982 mitjançant el Reial Decret Llei 8/1978, del 17 de març. Aquest fet va resultar d'un avant-projecte redactat per diputats aragonesos de les primeres Corts generals democràtiques després de la mort de Franco que va aprovar el cap de l'executiu central, Adolfo Suárez.

una gramàtica del català per als aragonesos catalanoparlants que consolida, de fet, l'estàndard occidental i integra el lèxic genuí de les viles aragoneses (conjugacions, demostratius...). Com explica el propi Quintana a l'article ja citat, el següent president aragonès (1987-1993), el regionalista Hipólito Gómez de las Rocas, últim president franquista de la Diputació Provincial de Saragossa, va declarar sobre aquest llibre: «No importaremos gramáticas», referint-se a la catalanitat administrativa d'Artur Quintana i Font, tot obviant-ne, però, la seva tesi sobre el parlar de La Codonyera (Matarranya, Terol)¹³.

L'any 1996, es reforma per primer cop l'Estatut aragonès per fer d'Aragó, entre d'altres coses, una «nacionalitat» i no una «regió». S'aprofita el canvi de text per modificar l'article de les modalitats i s'hi afegeix la paraula «llengües». Es parla explícitament de «llengües i modalitats» però tampoc no s'especifica ni quantes són, ni quines són ni com es diuen... El més sorprenent és que tan sols un any abans, el propi govern aragonès havia encarregat a la Universitat de Saragossa (als professors Maria Rosa Fort Cañellas, María Antonia Martín Zorraquino i Javier Giralt Latorre) un estudi sociolingüístic¹⁴. Cal recordar que la UZ mai no ha dubtat de la catalanitat de la llengua i que s'imparteix català a la facultat de filologia i a la de Ciències de l'Educació precisament per als futurs mestres destinats a l'Aragó oriental que vulguin impartir l'optativa de català en qüestió. Més enllà de l'estudi sociolingüístic, l'encàrrec tenia un objectiu: demanar a la població catalanoparlant si desitjava la cooficialitat del català a la seva localitat i/o comarca. De fet, aquest punt és una de les preguntes de l'enquesta. Com dèiem abans, però, una part substancial de la població no s'identificava plenament en aquella època amb la denominació «català» per a la seva llengua. A la pregunta sobre la possible cooficialitat de la llengua «catalana» a la seva vila, molts pensaven en la llengua de TV3 (canal molt vist per aquelles comarques aragoneses), força diferent dialectalment de la parla local i que podria representar un perill per a les variants dialectals d'Aragó. La majoria de la població entrevistada es va oposar, doncs, a la cooficialitat: així ho reflecteix l'enquesta, i el govern aragonès (PP-PAR en aquell moment) va tenir l'excusa perfecta per no redactar cap llei de llengües.

Tanmateix, l'any 1997, com explica ASCUMA, l'Associació Cultural del Matarranya a la seva pàgina web,

per mandat del Ple de les Corts d'Aragó, es va constituir, el 20 de setembre de l'any 1996, una Comissió per definir quina havia de ser la política lingüística a la nostra comunitat. Esta comissió, formada per cinc diputats, un per cada Grup Parlamentari, després de consultar a representants d'institucions culturals, d'entitats socials, professors de català i d'aragonès, lingüistes de la Universitat de Saragossa, representants de l'Estat, de la Comunitat Autònoma, experts (locals i foranis) en aragonès i català, eurodiputats i finalment representants d'administracions d'altres Comunitats Autònomes, van emetre el dia 7 d'abril 1997, després de més de sis mesos

¹³ QUINTANA I FONT, Artur. *Art. cit.*, p. 42.

¹⁴ MARTÍN ZORRAQUINO, María Antonia. *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, 1995.

de treball, un Informe votat per tots els grups, excepte el PP, partit que va emetre un vot particular desmarcant-se a última hora de la unitat¹⁵.

El dictamen, publicat al Boletín Oficial de Aragón, núm. 105 del 21 d'abril de 1997, va ser aprovat pel ple de les Corts el dia 6 de novembre, amb 37 vots a favor i cap en contra (el PP va abstenir-se).

El dictamen és d'una importància cabdal perquè insta les Corts aragoneses a redactar una Llei de Llengües el més aviat possible. El més interessant, però, és que el dictamen parla explícitament, i per primer cop a l'Aragó, de dues llengües pròpies: l'aragonès i el català. L'altre punt essencial va ser el de la unitat: cap partit amb representació parlamentària va votar-hi en contra, ni el PP, ni tan sols el seu soci de govern, el PAR, profundament anticatalanista i secessionista pel que fa a la llengua. L'any 1997, però, aquests dos partits van reconèixer que la llengua de l'Aragó oriental era la catalana. Recordem que, a nivell estatal, eren temps dolents per a l'anticatalanisme ja que el PP de José María Aznar necessitava el recolzament parlamentari de CiU i el mateix president parlava català «en la intimitat»¹⁶.

Dos anys després, les Corts d'Aragó, encara sota majoria PP-PAR (el PAR, sentint el canvi de cicle polític a l'Aragó, abandonaria el PP uns mesos més tard per donar la presidència al socialista Marcelino Iglesias) van aprovar la Llei de Patrimoni cultural aragonès. Com que no s'havia aprovat encara cap Llei de Llengües malgrat el dictamen del 1997, les llengües es van haver de protegir, com l'art *mudéjar*, amb una llei de patrimoni cultural. El punt fonamental d'aquesta llei, encara vigent, és que parla explícitament de les llengües aragonesa i catalana com a «llengües pròpies d'Aragó».

En formar coalició de govern, el PSOE de Marcelino Iglesias i el PAR de José Ángel Biel (un exdirigent de la UCD aragonesa que va negar a l'Aragó l'accés a l'autonomia per la via ràpida però que es va convertir igualment a un regionalisme aragonès molt conservador) van signar uns cent punts de govern, un full de ruta per a la legislatura 1999-2003. Entre els cent punts, trobem la Llei de Llengües que es comprometen a aprovar. Caldrà esperar, però, la tercera i última legislatura de coalició PAR-PSOE (2007-2011), 10 anys exactament, perquè s'aprovi la Llei de Llengües... A més, no l'aprovaran els dos grups de la coalició sinó que ho faran els socialistes del PSOE i els nacionalistes aragonesos d'esquerra de la *Chunta Aragonesista* (CHA)¹⁷. Els temps, però, havien canviat molt i l'onada anticatalana provocada per la discussió de l'Estatut català, el 2006, havia tornat a fer pujar l'anticatalanisme de PP i PAR per tal de guanyar vots i tornar a la Diputació General d'Aragó, la «Generalitat aragonesa». Tornàvem a sentir, amb espots radiofònics d'un nivell polític baixíssim, que el que es parlava a l'Aragó oriental era tot menys català i que la Llei del 2009 obligaria tots els aragonesos a parlar català¹⁸.

¹⁵ *Debates parlamentarios sobre la política lingüística en Aragón*, Cortes de Aragón, Saragossa, 1997.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=9Sgty4Cey08>

¹⁷ MARTÍNEZ, Michel. «La llei d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó de 10/2009, 22 de desembre de 2009». Actes del Col·loqui de l'AFC 2010, Nanterre, en premsa.

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=z8dMvPGOWjs>

Res més lluny de la realitat. *La Llei 10/2009, de 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó*, era en realitat prou moderada¹⁹. Reconeixia la identitat catalana i aragonesa de les dues llengües pròpies d'Aragó però no en feia una llengua cooficial. Malgrat l'absència de cooficialitat, però, es preveia un ús públic pràcticament equiparable al d'una llengua cooficial: dret d'adreçar-se en català a les administracions locals, comarcals, provincials i autonòmiques, dret de rebre una resposta en les dues llengües... Va representar un pas endavant fonamental pel que fa als drets lingüístics dels aragonesos no castellanoparlants. Si més no, a nivell teòric...

... Perquè la llei no es va arribar a aplicar. I l'any 2011, amb la nova majoria del PP-PAR a les Corts d'Aragó, els conservadors espanyolistes van derogar la Llei del 2009 per presentar-ne una de nova el maig del 2013, en què desapareixen els noms de les llengües... Va ser l'episodi famós del LAPAO i LAPAPIP que va fer la volta de les xarxes socials. Més enllà de l'anècdota i de l'acudit de mal gust, és sorprenent que la promotora d'aquesta Llei de Llengües que, com diu l'oposició, és una No-llei de llengües, sigui Dolors Serrat, una catalana de Ripoll, catalanoparlant, establerta a Saragossa des de fa un parell de dècades i membre del Partit Popular. Per cert, els acrònims no apareixen a la Llei del maig del 2013; va ser el sociolingüista Natxo Sorolla, al seu bloc²⁰, qui va crear-los a partir de les llargues denominacions i perífrasis kafkianes per referir-s'hi: *Lengua Aragonesa Propia del Aragón Oriental* (LAPAO) i *Lengua aragonesa propia de las áreas pirenaica y prepirenaica* (LAPAPYP).

La politització de les llengües i l'onada anticatalana que ha inundat tot el territori espanyol fa que la normalització del català a l'Aragó sigui, ara per ara, impossible. Malgrat aquest context francament advers, és digna d'admirar la feina feta per les associacions culturals –locals i comarcals– que porten dècades lluitant pel reconeixement i la dignificació del català a l'Aragó. Aquestes associacions han fomentat l'aprenentatge de la llengua pròpia escrita ja que els aragonesos catalanoparlants han estat instruïts en castellà per l'escola espanyola. Només alguns dels més joves –els escolaritzats a partir del 1984– han tingut l'oportunitat d'accedir al català escrit. S'ha fomentat la lectura, la publicació i també la creació en català. El que crida l'atenció des dels anys 2000 és el nombre relativament important d'autors i de publicacions en llengua pròpia²¹. Enguany, per cert, celebrem el 25è aniversari de la mort del gran poeta contemporani de Pena-roja de Tastavins (Matarranya): Desideri Lombarte²². Com molts autors «franjolins», de projecció comarcal o de més enllà, Lombarte presenta un perfil similar al de molts altres (Jesús Moncada, Hèctor Moret, Mercè Ibarz i el propi Francesc Serés): la infantesa a l'Aragó, la vida adulta a Barcelona on s'opera la presa de

¹⁹ LÓPEZ SUSÍN, José Ignacio; SORO DOMINGO, José Luis. «Estatuto de las lenguas propias de Aragón. La Ley 10/2009, del 22 de diciembre». *El Justicia de Aragón*, n°48, Saragossa, (2010).

²⁰ <http://xarxes.wordpress.com/> Pàgina consultada el 10 de maig del 2014.

²¹ QUINTANA I FONT, Artur. *Art. cit.*

²² <http://www.diariodeteruel.es/noticia/40339/preparan-un-homenaje-al-poeta-desideri-lombarte-en-el-25-aniversario-de-su-muerte>

<http://anydesiderilombarte.wordpress.com/2014/02/07/7-de-febrer-de-1937-els-mollons/>

<http://www.lafranja.net/?p=14589>

<http://xarxes.wordpress.com/2014/02/07/77-anys-del-naixement-de-desideri-lombarte-i-comenca-lany-desideri/>

Pàgines consultades el 10 de maig del 2014.

consciència de la catalanitat de la llengua i, doncs, de la seva dignitat, una dignitat equivalent a qualsevol altra llengua. La presa de consciència de la seva parla com a part integrant d'un sistema lingüístic identificat, reconegut, i en procés de normalització allà on hi ha voluntat política és fonamental per a tots els autors aragonesos d'expressió catalana que s'estableixen un temps a Catalunya. Molts d'ells no estan en contacte amb el món de les lletres catalanes. En arribar a Catalunya, però, entenen que la seva llengua no és una parla local, mal parlada, barrejada, bastarda, un *xapurriau* com els han repetit els imperialistes lingüístics de l'espanyol sinó una variant d'un sistema lingüístic català que té, evidentment, la seva pròpia literatura, tan respectable com la literatura de més prestigi social a l'Aragó, l'espanyola.

Associacions

És important recordar que els autors que resideixen i publiquen en català des d'Aragó, ho han pogut fer gràcies a editorials vinculades a les associacions culturals de la Franja. Per manca de cohesió i de vertebració territorial, les associacions són d'àmbit comarcal (fins a finals dels anys 1980, eren fins i tot municipals). Per això, com Hèctor Moret, m'estimo més parlar d'Aragó catalanòfon que de Franja, terme que dona una impressió d'unitat i de consciència col·lectiva que, de moment, no pot competir amb el sentiment de pertinença comarcal (i sovint provincial entre la gent gran). No cal dir que aquestes associacions treballen les unes amb les altres i també amb la Institució cultural dependent de la respectiva diputació provincial: *Instituto de Estudios Turolenses* (Diputació de Terol), *Instituto Fernando el Católico* (Diputació de Saragossa) i *Instituto de Estudios Altoaragoneses* (Diputació d'Osca). Una de les associacions més actives és la més meridional: l'Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA)²³.

Segons la pàgina web de l'associació,

L'Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA) és una entitat sense ànim de lucre que treballa per la defensa, promoció i la dignificació de la llengua i la cultura de la comarca del Matarranya i dels municipis de parla catalana del Baix Aragó.

Va nàixer arran de la II Trobada Cultural del Matarranya, que va tenir lloc a la Freixneda al 1989, quan un grup d'hòmens i dones van veure la necessitat urgent de deixar de banda els localismes i treballar junts a nivell comarcal.

És de notar que s'assumeix i es valora el salt comarcal de l'any 1989 però no es contempla, en canvi, l'àmbit intercomarcal, «franjolí», més enllà d'una federació d'entitats (com veurem) i de col·laboracions fructíferes amb d'altres associacions homòlogues com ara l'Institut del Baix Cinca (IEBC). Pel que fa a la comarca, precisament, el seu àmbit va més enllà del Matarranya estricte per poder atendre i donar cobertura als municipis de llengua catalana que van quedar integrats a la comarca del Baix Aragó (capital Alcanyís) ja que la comarcalització aragonesa va afavorir la creació

²³ <http://www.ascuma.org/wordpress/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

de comarques bilingües i va restringir el nombre de comarques exclusivament catalanòfones²⁴.

Actualment l'ASCUMA compta amb prop de 400 associats de tots els pobles de la comarca natural.

Objectius:

- L'estudi i la divulgació de la llengua catalana, la història, la geografia, la cultura i les tradicions pròpies de la comarca.
- El suport a la producció cultural, literària i artística dels seus associats.

L'ASCUMA edita o coedita:

Temps de Franja (des del 2000): revista d'actualitat de la Franja

La Gabella (des del 1990): col·lecció sobre temes generals de la Franja

Quaderns de la Glera (1991-1993): col·lecció de textos literaris

Lo Trill (des del 1992): treballs d'investigació relacionats amb la comarca

Lo Trull (des del 1993): col·lecció de creació literària i d'assaig

Quaderns de les Cadolles (2002-2004): col·lecció de textos literaris

Quaderns del Cingle (des del 2008): col·lecció de creació literària i d'assaig

Més esdeveniments:

Trobada cultural del Matarranya.

Trobada d'Entitats i Associacions Culturals de les comarques de la diòcesi de Tortosa (Terres de l'Ebre, Priorat, la Franja, Maestrat i els Ports).

Es diu clarament que l'ASCUMA s'adhereix a l'*Instituto de Estudios Turolenses* de la Diputació de Terol, una garantia de qualitat literària ja que l'IET també edita la prestigiosa revista de literatura espanyola *Turia*²⁵. Es podria resumir el posicionament político-lingüístic dels membres de l'associació d'aquesta manera: el català és una llengua plenament aragonesa. Parlar català, el català propi de les comarques orientals d'Aragó, és una manera de ser aragonesos, la «nostra manera» de ser aragonesos. Ans al contrari, reivindicar que les parles orientals no són català equival a desprestigiar-les, a incompatibilitzar-les amb una llengua de cultura, i, conseqüentment, a reafirmar la superioritat de la llengua dirigent, el castellà. La unitat de la llengua catalana queda provada també amb els intensos contactes transfronterers entre les comarques de l'antiga Diòcesi de Tortosa, a cavall entre Catalunya, País Valencià i Aragó. Uns contactes dinàmics i intensos que podríem simbolitzar en un lloc: la llibreria Serret de Vall-de-roures (Matarranya) on autors valencians, catalans i aragonesos (d'àmbit comarcal, «ebrencs i matarranyencs», o no) i de la resta d'àrees lingüístiques són convidats regularment (des de Rosa Regàs, Víctor Amela, Javier Sierra, Ana Mª Matute, Lorenzo Silva, Ian Gibson, Fernando Marías, Fernando Martínez Laínez, J. Àvila Granados, passant per Emilio Ruiz Barrachina²⁶). Aquesta cruïlla de fronteres, al bell mig de l'antiga Corona d'Aragó²⁷, materialitzada en una llibreria, que les editorials més

²⁴ MARTÍNEZ, Michel. *Art.cit.* De fet, només el Matarranya consta exclusivament de municipis catalanoparlants.

²⁵ http://www.ieturolenses.org/revista_turia/. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

²⁶ <http://www.serretllibres.com/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014. El 2009, Octavi Serret va rebre el Premi Nacional de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

²⁷ Fins i tot a nivell turístic, les tres comarques transfrontereres (Terra Alta, Alt Maestrat i Matarranya) presenten campanyes comunes com ara «Tres territoris, una mateixa terra»: <http://vimeo.com/90026818>

prestigioses en llengua catalana i castellana reclamen pel seu dinamisme cultural, resumeix la profunda universalitat del Matarranya i de l'Aragó catalanòfon, posant al mateix nivell prestigiosos autors «comarcals» i autors consolidats de les literatures espanyola i catalana. Una universalitat que seria impossible si el castellà i el català d'Aragó estiguessin farcits de localismes, si fossin el que pretenen alguns per al català d'Aragó: un «xapurriau» d'anar per casa, un dialecte exclusivament oral.

Trobareu aquí d'altres breus descripcions d'associacions culturals comarcals que podem llegir a les respectives pàgines web. Observareu moltes similituds amb ASCUMA:

L'Institut d'Estudis del Baix Cinca :

L'Institut d'Estudis del Baix Cinca és una associació que treballa des de 1989 per fomentar l'estudi del patrimoni comarcal en sentit ampli: natural, humà, lingüístic, cultural, artístic... Amb aquest objectiu, organitza conferències, jornades, fòrums, cursos i eixides, convoca les «Beques d'investigació Amanda Llebot» i publica llibres, monografies i creació literària. A més, també atorga els «Premis Josep Galan a la normalització lingüística», que es lliuren en la gala anual de l'entitat.

A nivell intern, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca s'organitza en diverses seccions, entre les quals destaquen les de Patrimoni, Llengua i Publicacions.

L'IEBC és centre col·laborador de l'Institut de Estudios Altoaragoneses, organisme autònom de la Diputación Provincial de Huesca. També és membre fundador de la Iniciativa Cultural de la Franja (ICF), institució creada el 2003 per tal que totes les entitats impulsores de la llengua i la cultura a la Franja de Ponent puguin actuar a una sola veu i coordinar esforços i afanys. La Iniciativa edita, entre d'altres, la revista mensual «Temps de Franja: Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó», l'única revista en català editada a l'Aragó.

Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC) Entitat cultural d'àmbit comarcal amb seu a Fraga fundada el 1983 i legalitzada el 1985 com a Institut d'Estudis Fragatins-AFRAGA, que a partir de 1989-1990 pren l'actual d'Institut d'Estudis del Baix Cinca. Editora de la històrica revista *Batecs*, de l'anuari *Cinga* i de les col·leccions de llibres "La Sitja" i "Gallica Flavia". Membre d'Iniciativa Cultural de la Franja²⁸.

El Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib):

Es tracta d'una entitat cultural d'àmbit comarcal fundada el 2003 amb seu a Benavarri i editora de l'anuari *Ripacurtia*²⁹. És membre d'Iniciativa Cultural de la Franja.

L'any 2003, les tres associacions comarcals esmentades (ASCUMA, IEBC i CERib) es van federar i aplegar en l'anomenada Iniciativa Cultural de la Franja (ICF)³⁰:

La identitat dels Ports de Beseit i del Matarranya (Aragó), de la Terra Alta i de les Terres de l'Ebre (Catalunya) i de Morella i l'Alt Maestrat és cada cop més emprada i exhibida.

²⁸ <https://www.facebook.com/BaixCinca/>

http://www.iea.es/000_estructura/index.php?id=1545. Pàgines visitades el 10 de maig de 2014.

²⁹ <http://cerib.blogspot.fr/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

³⁰ <http://franja.wordpress.com/qui-som/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

A finals de la dècada dels anys setanta del segle XX sorgeixen en diferents punts de l'Aragó catalanòfon diversos col·lectius supralocals que s'esforcen en la dignificació, estudi i foment de la llengua i la cultura catalanes a l'Aragó [...]. Aqueixes associacions que actuen en àmbits comarcals han publicat més d'un centenar de llibres, d'autors de les comarques catalanoparlants d'Aragó, i han editat diverses publicacions periòdiques en llengua catalana. Gràcies a aqueixa activitat editorial, l'Aragó catalanòfon ha deixat de ser taca blanca en el mapa de la literatura catalana i compta ara amb una cinquentena d'autors, especialment de narrativa, poesia i assaig, i amb dos extensos reculls de literatura popular. Les associacions organitzen trobades culturals, cicles de conferències, cursos de llengua catalana, assessorament lingüístic, així com engeguen campanyes i manifestos en favor de l'ensenyament de la llengua catalana i de la seua cooficialitat a l'Aragó. Tot i que una part considerable d'aquestes activitats es fan conjuntament entre totes quatre associacions, aquestes han decidit que ha arribat el moment de crear una institució que pugui manifestar-se amb una sola veu per a tota la Franja i coordinar esforços i afanys. I és per això que el desembre de 2003 es va decidir la fundació de Iniciativa Cultural de la Franja. Iniciativa Cultural de la Franja (ICF).

Cal dir que ASCUMA i IEBC, les dues associacions aragoneses més veteranes en defensa de la llengua catalana a l'Aragó (així com el CERib des del 2003), pertanyen des del 1992, com d'altres centres d'estudis locals i comarcals d'arreu dels territoris del domini lingüístic català, a la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) amb seu a l'Institut d'Estudis Catalans de Barcelona³¹. Aquest fet demostra que les associacions aragoneses reconeixen sense embuts la catalanitat lingüística de la llengua pròpia de les localitats i comarques que representen. Defensen la dignitat de la llengua, la cooficialitat i la normalització del català a l'Aragó però també la seva «aragonesitat» política o administrativa. No són, ni de bon tros, associacions pancatalanistes que defensen la integració de l'Aragó catalanòfon dins del Principat de Catalunya, ja sigui independent o federat amb Espanya. Hem de distingir clarament la lluita per la dignitat i la unitat del català a l'Aragó del projecte polític dels Països Catalans, que té un recolzament residual³². No hem de confondre, crec, llengua amb nació; aquesta confusió només ha estat contraproduent per al català a l'Aragó, de la mateixa manera que el procés sobiranista català també està afectant a la normalització del català a l'Aragó (rebuig de la llengua com a conseqüència de l'anticatalanisme ambient cada cop més virulent). També és cert que si l'Aragó no ha assumit, ni sembla voler assumir, la seva part de catalanitat (la Llei del 2009 va fer un tímid esforç en aquest sentit però ha quedat en no-res per culpa de la nova majoria espanyolista i anticatalana PP-PAR), ens podem preguntar fins quan els aragonesos catalanoparlants aguantaran l'absència total de dignitat lingüística que ofereix (ara per ara) l'Aragó? I, per altra banda, com convidar la resta d'aragonesos a assumir la catalanitat lingüística

³¹ <http://www.ccepc.org/entitats/index.php?pclass%5B%5D=4&action=searchresults>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

³² Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), partit que més ha defensat aquest projecte polític dels PPCC, va aconseguir l'any 2011 un sol regidor a Calaceit (Matarranya) que va resultar ser decisiu, per cert, per donar el govern municipal al Partit Popular (PP), el partit més anticatalà (amb el PAR) de l'escenari polític aragonès.

de la Franja si, darrere d'aquest reconeixement, s'hi pot entreveure el primer pas d'una entrega territorial a Catalunya? Veiem que ens trobem davant d'un debat político-lingüístic impossible de resumir en aquests fulls, però que apareix com a molt complex des d'un punt de vista geopolític.

El que sí podem afirmar és que ha millorat (massa poc, és cert) la presència de la llengua catalana escrita als mitjans aragonesos, un element digne de remarcar ja que, com al Rosselló, el català no és una llengua oficial. Ja hem parlat de la revista que dirigeix Mario Sasot (de Saidí i corresponsal de *La Vanguardia* a Saragossa), titulada *Temps de Franja*, revista de les comarques catalanoparlants d'Aragó, editada per Iniciativa Cultural de la Franja i impresa a Calaceit per Gràfiques del Matarranya des del començament, des del 1999. *Temps de Franja*, però, no és una revista d'àmbit aragonès. Es troba, és clar, a l'Aragó catalanòfon i també a les viles i ciutats properes, ja siguin catalanes (Lleida), valencianes (Morella) o aragoneses castellanoparlants (que són a vegades les capitals comarcals d'àrees catalanòfones com ara Alcanyís, Binéfar, Montsó, Graus...). És digne de subratllar que la premsa comarcal i provincial aragonesa ha anat obrint espais per a articles redactats en català (normatiu, no esmentarem les columnes costumistes redactades en grafia castellanitzada i que es refereixen a la llengua pròpia amb el nom de «xapurriau»).

La primera revista aragonesa que va parlar explícitament de les llengües d'Aragó en aragonès o en català va ser la revista antifranquista *Andalán*³³ entre els anys 1972 i 1987, gràcies al filòleg barceloní i especialista del català de La Codonyera (Matarranya), Artur Quintana i Font, membre de la secció filològica de l'IEC. Al final de la dictadura nacional-catòlica, molts aragonesos van descobrir gràcies a aquest filòleg i a *Andalán* que, a l'Aragó, s'hi parlaven dues llengües pròpies, tot i ser minoritàries (o minoritzades), i que l'Aragó era un «país» trilingüe. Després, una altra revista «aragonesista» i defensora del trilingüisme català-aragonès-castellà de l'Aragó, va continuar publicant articles científics en les llengües pròpies: *Rolde*. Es tracta de la revista de l'associació Rolde de Estudios Aragoneses (REA)³⁴, creada el 1977 per joves universitaris saragossans defensors de la dignitat del Pirineu, de les llengües d'Aragó i d'un Aragó vist com un país colonitzat i sacrificat pels interessos financers de l'Estat franquista (terra d'embassaments, generadora d'electricitat i aigua, un desert demogràfic, a excepció de Saragossa, per servir les castes econòmiques de la dictadura). Després vindran les revistes «institucionals» com ara *Alazet, Revista de Filología*³⁵ de l'*Instituto de Estudios Altoaragoneses* (Diputació d'Osca), *Archivo de Filología Aragonesa* de l'*Instituto Fernando el Católico* (Diputació de Saragossa)³⁶ i el *Boletín del Centro de Estudios del Bajo Aragón* de l'*Instituto de Estudios Turolenses*

³³ www.andalan.es. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014. Revista creada, entre d'altres, per Eloy Fernández Clemente (Universitat de Saragossa), José Antonio Labordeta..., que fundarien el Partit Socialista d'Aragó (PSA), un partit amb dues ànimes: l'aragonesista i la jacobina espanyolista.

³⁴ <http://www.roldeestudiosaragoneses.org/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

³⁵ <http://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=34>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

³⁶ <http://ifc.dpz.es/publicaciones/biblioteca2/id/1>

<http://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=147>. Pàgines visitades el 10 de maig de 2014.

(Diputació de Terol)³⁷. I finalment, arriba l'hora de columnes periodístiques en català a la premsa local de més difusió: la premsa comarcal (*La Comarca*³⁸, diari del Baix Aragó, amb una columna titulada «Viles i gents», amb diferents autors) i la premsa provincial (*Diario del Altoaragón*³⁹ a la província d'Osca, coneguda a l'Aragó com a Alt-Aragó, tot i que també en fan part algunes de les localitats més baixes del país com ara Fraga i Torrent de Cinca, precisament a l'àrea catalanoparlant) i el *Diario de Teruel*⁴⁰, amb una columna setmanal titulada «Lo Cresol», la mateixa que la «Viles i Gents» de *La Comarca* i que el bloc <http://vilesigents.wordpress.com/> subtitulat *Columnes d'opinió des del Matarranya*. La presència del català és doncs residual a la premsa aragonesa (per no parlar de la televisió i de la ràdio autonòmiques). Tanmateix, la presència simbòlica d'una columna setmanal en català (normatiu occidental) a la premsa provincial –publicada a les respectives capitals provincials tan distants geogràficament de l'àrea oriental– és un primer pas en la pedagogia que cal fer sistemàticament, terra aragonesa endins, per explicar (o recordar) que la llengua dels aragonesos orientals és la catalana senzillament perquè aquesta llengua és una de les llengües pròpies d'Aragó i que pel fet de parlar català no són menys aragonesos, sinó que són tan aragonesos com els que han perdut la llengua aragonesa pròpia i ara parlen castellà (sense que ningú, per cert, faci aquí el mateix símil lingüístico-nacional i pensi un sol instant que tots els castellanoparlants són castellans).

Per tant, és de lloar aquesta tímida obertura al català de la premsa provincial (no així de la premsa nacional aragonesa⁴¹) que podem inscriure clarament en la continuació de publicació d'articles a la premsa aragonesa més compromesa amb el trilingüisme d'Aragó així com a les revistes vinculades a les institucions provincials que van entendre que la llengua catalana era part integrant del seu àmbit i territori d'influència. També hem vist que les associacions comarcals han col·laborat amb les tres institucions culturals provincials aragoneses. Em sembla que aquest marc de col·laboracions també ha estat un dels factors que ha permès obtenir un gran nombre de publicacions literàries i d'investigació sobre el territori i la llengua catalana d'Aragó. Aquestes publicacions, a més, han pal·liat en certa manera l'anormalitat de la situació lingüística del català a l'Aragó i han permès una petitíssima normalització, si més no, a nivell científic i literari. I dic literari perquè les publicacions vinculades a les associacions han donat una veu a molts autors franjolins que han pogut ser editats sense haver d'anar a Catalunya o a València.

Tanmateix, sense voler jerarquitzar-los, sembla pertinent distingir els autors franjolins que viuen a la Franja i publiquen gràcies a les associacions comarcals en editorials franjolines, dels autors instal·lats a Barcelona, o a Catalunya, que publiquen en editorials catalanes amb una repercussió mediàtica i editorial força més important.

³⁷ <http://www.ieturolenses.org/index.php/revistas/boletin-centro-estudios-bajoaragoneses/revista-cesba-9-10.html>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

³⁸ <http://www.lacomarca.net/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

³⁹ <http://www.diariodelaltoaragon.es/>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

⁴⁰ <http://www.diariodeteruel.es/inicio>. Pàgina consultada el 10 de maig de 2014.

⁴¹ L'any 2008, el periodista Chorche Romance (Aragó TV, La Sexta) va parlar al seu bloc d'una versió digital en català de l'*Heraldo de Aragón*: <http://www.purnas.com/2008/12/28/heraldo-de-aragon-preparaciones-en-catalan-y-aragones/>

No significa, per altra banda, que els autors aragonesos publicats a Catalunya no col·laborin amb les editorials de l'Aragó catalanòfon. És el cas del nostre protagonista, una de les veus més prestigioses de la literatura catalana i implicat a l'Aragó catalanòfon, a la seva comarca d'origen i a la seva vila natal, Saidí: Francesc Serés.

II. Francesc Serés

Al llarg de la seva vida literària, Francesc Serés ha publicat novel·la, conte, teatre, reportatges periodístics i columnes d'opinió.

De la trilogia *De fems i de marbres*, podem treure la prova que Francesc Serés malgrat ser administrativament català des de l'any 1990, roman profundament arrelat a la terra, una terra definitivament perifèrica. Diguem-ne *de Ponent* o *Oriental*, la Franja sempre és perifèrica d'un centre de poder, sigui Barcelona o Saragossa. Una Franja desestructurada, massa prima per poder quedar vertebrada, massa perifèrica per poder ser un centre d'atenció, massa «terra de ningú» tant per al país al qual pertany, l'Aragó, com per al sistema lingüístic que integra, el català.

Repassem els títols de la trilogia i de cadascuna de les novel·les: *De fems i de marbres*, *Els ventres de la terra*, *L'arbre sense tronc*, i *Una llengua de plom*. Hi trobem un camp lèxic profundament terrestre: el terror, les arrels, la pobra vegetació i la referència a la llengua, de plom, és a dir amb pes, que dura, que resisteix, que queda, arrelada en un territori. El propi autor reconeix que pretén donar una visió del país i explicar-lo. Maria Dasca, en una ressenya a la *Revista de Catalunya*⁴², l'any 2004, situava entre el conte i la novel·la aquesta trilogia i l'anomena «prosa capitulada». No entraré en un estudi literari, em quedaré en aquesta relació que l'autor manté amb el país.

Com diu en una entrevista a *El País*, del març del 2012: «el meu projecte és explicar el país»⁴³. Quin país, però? És evident que el país de la trilogia amb què va començar és Saidí, el Baix Cinca, el lloc d'origen, de la infantesa i adolescència. Tanmateix, quan llegim l'últim recull de contes, *Mossegar la poma* (del qual parla a l'entrevista) apareixen topònims de Catalunya: Cardedeu, el Delta de l'Ebre, i inscriu els seus relats en un context català, local, que, gràcies a la temàtica amorosa i de parella, adquireix, evidentment, una dimensió universal. No oblidem que els contes es van publicar primer al *Time Out Barcelona* i sembla lògic que es volguessin emmarcar en un context barceloní i català. En fi, més català que barceloní.

Francesc Serés sembla tenir una relació d'amor-odi amb la capital⁴⁴. Va abandonar la ciutat i sembla retreure-li el segrest de la multiculturalitat i de la cosmopolitat. En una

⁴² DASCA, Maria. «*De fems i de marbres*». *Revista de Catalunya*, Barcelona, Nova etapa, núm. 200 (2004, Novembre), p. 102-105.

⁴³ *El País*, entrevista de Carles Geli. 20 de març de 2012. http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/03/21/catalunya/1332367938_514007.html. Pàgina consultada l'11 de maig del 2014.

⁴⁴ *El País*, entrevista de Carles Geli, 20 de març de 2012: «Una part de la cultura de Barcelona ha jugat en contra del país des de l'àmbit intel·lectual. [...] Que per mi té la mateixa entitat Pont de Suert que la plaça Catalunya de Barcelona. Allà també hi ha històries que queden desateses i, en canvi, avui hi ha una xarxa de ciutats mitjanes a Catalunya que són creadores de realitats i que no s'escolten. I Catalunya en té necessitat per fer contrapès a Barcelona. I, ahora, Barcelona té un deure de responsabilitat envers la resta del territori».

trobada a París, amb Sergi Pàmies i Mathias Enard⁴⁵, Francesc Serés va explicar que Barcelona no tenia el monopoli del cosmopolitisme a Catalunya ja que les ciutats mitjanes del país han rebut aquests últims quinze anys un nombre important de població estrangera que ha canviat de manera considerable el mapa humà de la Catalunya interior. Aquestes ciutats com ara Ripoll, Vic, Olot, Tortosa... es converteixen en autèntics laboratoris del cosmopolitisme, de petita escala, com alguns barris de Barcelona, però no Barcelona en la seva totalitat. I, segons diu Francesc Serés, aquests laboratoris són determinants per al futur del país. Fins i tot, la supervivència del català pot trobar-se a les ciutats mitjanes més que a la capital. A Barcelona, la integració lingüística dels immigrants sol fer-se pel castellà, cosa que no succeeix a Ripoll, Vic... Estan neixent, veurem néixer, veus literàries en llengua catalana dels fills o dels propis immigrants instal·lats a Catalunya. Ja tenim l'exemple de Najat El Hachmi, escriptora catalana, en llengua catalana, nascuda al Marroc. Va rebre el premi Ramon Llull l'any 2008 amb *L'últim Patriarca*, traduït al francès a Actes Sud per la gran catalanista Anne Charlon.

El tema de la immigració a les terres de Ponent (des del Segrià fins al Baix Cinca, i doncs a cavall entre Catalunya i Aragó) és un tema que interessa molt Francesc Serés. La vinguda d'immigrants, obrers agrícoles de les cooperatives fruiteres d'aquella zona, ha plantejat una sèrie de nous problemes en unes comarques rurals, poc acostumades al contacte amb estrangers. El tema és complex. Tant, que ell mateix reconeix en diferents entrevistes que porta més de cinc anys treballant sobre un assaig que li resisteix⁴⁶. I és que aquesta immigració agrícola és temporal. No vénen a treballar per un llarg període. Després de les campanyes, se'n tornen, si poden, i si no, es queden i malviuen, sobreviuen com poden en unes poblacions petites on no sempre hi ha altres feines, cosa que pot provocar cert rebuig en part de la població. Aquest context va quedar bastant ben retratat en una pel·lícula molt polèmica: *Catalunya über alles*, de Ramon Tèrmens. El retrat de la comarca del Segrià, a Almacelles, de l'auge del discurs xenòfob i populista de partits com ara Plataforma per Catalunya (PxC), de Josep Anglada, ex Fuerza Nueva, i amb què el *Front National* francès ha tingut contactes.

I és que el repte de la integració dels immigrants és clau per al futur de les societats del nostre entorn i també de Catalunya. I a Catalunya, no sols és un repte per a les comarques urbanes sinó també per a les més rurals tant de la Catalunya central, interior o de les Terres de l'Ebre. També és un tema que entén perfectament Francesc Serés. Com a nadiu del Baix Cinca, comarca receptora de nouvinguts i també com a migrant. Recordem que Francesc Serés és precisament professor de català per a nouvinguts, cosa que demostra la plena consciència del repte que representa la nova immigració a Catalunya i del paper d'actor que desenvolupa. No sols és un estudiós del tema, un teòric de la qüestió sinó que és plenament particip d'aquest procés a la seva escala. No cal dir, per tant, que pensa el país com un lloc a protegir de la vinguda d'estrangers. No

⁴⁵ <http://www.franceculture.fr/vivre-et-ecrire-en-catalogne>. Pàgina consultada l'11 de maig del 2014.

⁴⁶ *El País*, entrevista de Carles Geli, 20 de març de 2012: «[...] des de fa ja cinc anys que m'hi barallo: un assaig dels darrers 30 anys; no podem parlar de Catalunya sense l'allau migratori i això és el que voldria analitzar mirant des de Saidí fins a Lleida; el problema és que hi tinc poca distància: això em mata. Però també aquí hi ha el repte.»

hi ha res defensiú. En canvi, sí que defensa la integració en llengua catalana com a condició *sine qua non* per a la supervivència de la llengua catalana a mig termini. I amb la llengua, també sobreviu el país.

Quin país, però? El país és Catalunya, evidentment, el seu lloc de residència, on treballa, un país que dóna les eines per aquesta integració en català dels nouvinguts. Ell, com a professor, n'és un clar exemple. Això no vol dir que hagi oblidat el seu país de naixement, Saidí, el Baix Cinca, l'Aragó. Un lloc vinculat a Catalunya i la resta dels Països Catalans, sense cap mena de dubte, per la llengua, però un país que també pertany des de fa set segles al conjunt aragonès. A l'*Heraldo de Aragón*, diari conservador i clarament anticatalanista de la capital aragonesa, en una entrevista del 2008, mesos abans d'aprobar-se la Llei de Llengües del 2009 gràcies als vots dels socialistes i dels nacionalistes progressistes de la CHA, Francesc Serés recordava que el català és una llengua plenament aragonesa i que si els autors com ell, Mercè Ibarz o Jesús Moncada en el seu moment havien mirat cap a l'est, cap a Catalunya, era precisament perquè la resta de l'Aragó, i Saragossa en particular, no volia saber res de la catalanitat lingüística d'una part del seu territori⁴⁷:

¿Sigue el debate de las lenguas en Aragón?

Me he significado mucho en este tema. Me parece un desprecio que el catalán no tenga protección y no esté reconocido plenamente en Aragón. Es dilapidar un patrimonio más de Aragón, sólo hay que ver que hay escritores aragoneses en catalán como Jesús Moncada, Mercè Ibarz... Al final nos vemos obligados a mirar hacia el este...

No hi ha res de pancatalanisme en aquestes paraules, ni cap negació de l'aragonesitat territorial de la Franja. D'aquestes paraules, se'n desprèn la doble pertinença de Francesc Serés i, per extensió, dels autors franjolins o frangencs. Són escriptors aragonesos. Si l'Aragó fos un Estat, serien de nacionalitat aragonesa. Pertanyen, però, i no pot ser d'una altra manera a la literatura catalana. De la mateixa manera, crec, que un escriptor való, resident a París, pertany a la literatura francesa de manera inqüestionable.

Seria fàcil, però, caure en el pancatalanisme, rebutjar l'aragonesitat del Baix Cinca, el passat d'un Aragó també obligat a ser franquista, sobretot a l'Aragó oriental on la repressió va ser especialment ferotge⁴⁸. Seria fins i tot còmode afirmar que aquestes comarques catalanoparlants haurien de pertànyer a Catalunya, per oblidar una vegada per totes el menyspreu cap a la catalanitat de l'Aragó i l'Espanya oficials. Seria fàcil, sí. Massa fàcil, però. Sense aquesta complexitat lingüístico-político-administrativa, potser no hi hauria aquest dinamisme cultural, aquestes associacions, la magnífica llibreria *Serret* de Vall-de-roures (Matarranya), autèntic dinamitzador cultural en català i també en castellà, la llengua majoritària d'Aragó, a la qual Serés se sent proper i que admira.

⁴⁷ *Heraldo de Aragón*, entrevista d'Óscar Senar, 9 d'agost del 2008.

http://www.heraldo.es/noticias/cultura/francesc_serres_literatura_tener_verdad_las_mentiras_suceder_par_a_lector.html. Pàgina consultada l'11 de maig del 2014.

⁴⁸ Recordem que l'Aragó oriental ha estat l'únic territori a Europa on es va experimentar la societat llibertària i les col·lectivitzacions, amb el Consell de Defensa d'Aragó i el seu president Joaquín Ascaso, homòleg fins a l'agost del 1937 del president de la Generalitat, Lluís Companys.

Per això mateix, el propi Serés s'autotradueix al castellà. És una llengua que, durant el temps de l'escola franquista, l'autor només va associar amb la gent que venia de fora del poble (mestres, metges, secretaris, guàrdies civils) perquè, a Saidí, tots parlaven català. Lluny d'assimilar aquesta llengua exclusivament com una imposició, Serés va admirar la seva literatura, les seves literatures, els seus accents, deslligant la llengua del context d'una dictadura feixista. Per això, més que autotraduir-se del català al castellà, podríem dir que reescriu en castellà les seves novel·les o els seus contes. De moment, no ha estat el cas de l'últim recull, *Mossegar la poma* (2012) un recull molt arrelat a Catalunya i que presenta certes peculiaritats.

III. *Mossegar la poma*

Es tracta d'un recull de trenta-set contes i que són el resultat d'un encàrrec. Va ser, en efecte, Andreu Gomila, mallorquí de Barcelona i director de l'edició barcelonina de la revista d'oci cultural *Time Out*, qui li va demanar un conte setmanal entre el 2010 i el 2011.

Les limitacions d'extensió fan que els contes siguin extremadament precisos, concisos, i directes. La temàtica global és la de l'amor, el desamor, la parella, la fidelitat, la infidelitat. Una temàtica necessàriament universal però emmarcada, ja ho dèiem a Catalunya: Cambrils, Cardedeu, el cap de Creus, però també a París, Saint-Malo, gairebé a Nova York (en realitat a l'aeroport, a punt de pujar a un avió amb destinació «la gran poma»). Els personatges poden ser nens, adolescents, adults madurs, adults que semblen adolescents, homes, dones, de l'època actual o d'una època més remota.

Mossegar la poma (una poma dibuixada a l'índex del recull amb els títols de tots els contes) és evidentment cometre l'acte prohibit, la traïció, cometre el pecat original que surt al primer conte, el més curt dels trenta-set, titulat «La parella perfecta». En aquest conte, el lector es troba catapultat al paradís perdut d'Adam i Eva, com d'amagat, per tal d'observar l'edèn i l'origen, per a alguns, de la humanitat. Aquesta parella, però, també sembla ser una parella de candidats de programa de tele-realitat (amb veu en *off* inclosa) que, avorrida de tanta perfecció i ociositat, decideix fugir, abandonar la monotonia de la vida perfecta. La vida perfecta és la vida somiada de molta gent, la vida en parella, assolida al cap d'un temps amb la persona estimada i que, amb el pas del temps i per diferents motius, pot deixar aparèixer la pregunta següent : i ara què? El conte, doncs, tracta d'una parella que fuig de la gàbia d'or en què es converteix per a molta gent la vida en parella. Tenim aquí una de les grans contradiccions i absurditats dels humans (o més aviat de la moral burgesa) amb parelles que van construïnt (en molts casos a base de treball i sacrificis) un paradís, una vida perfecta fins que el temps (autèntic dimoni) comença a passar factura, a cansar, fins que arriba l'expulsió del paradís després d'haver comès, en molts casos, un pecat irreparable (també per a la moral burgesa) : la infidelitat, la traïció. Això diu el propi Francesc Serés a l'entrevista ja citada de Carles Geli: «La parella és un instrument imperfecte i la infidelitat és el que millor ho demostra».

La importància dels detalls, la precisió gràfica i fotogràfica són una de les marques de fàbrica de l'autor. El fet de comptar aquí, per a la revista *Time Out*, amb un imperatiu de llargària (5000 espais i 950 mots com a màxim) reforça encara més l'eficàcia dels retrats microscòpics que surten en el recull. També hi ha contes molt cinematogràfics que recorden algunes escenes de pel·lícules catalanes, pel·lícules corals del director Cesc Gay, com ara *A la Ciutat* o *Una pistola en cada mano*, on cada escena podria ser un conte autònom. També penso en la pel·lícula *Barcelona, una nit d'estiu*, del jove director Dani de la Orden –i de la productora El Terrat– on la trama de la colla d'amics de trenta-pocs anys s'assembla molt al conte *Llibertat, igualtat, fraternitat*. S'han vist en aquesta última dècada certes similituds en els retrats de la generació Y que han fet narradors, cineastes i dramaturgs. Això, però, és un altre tema que podria donar per a un altre article.

Conclusió

En una entrevista publicada a internet, Francesc Serés resumeix així la qüestió de la seva identitat⁴⁹:

Quan em demanen qui sóc, tampoc no sé trobar una resposta definida que vagi més enllà del que es podria trobar en qualsevol document oficial o dels tòpics d'un currículum. Sé d'on vinc, això sí. Entre d'altres llocs, de Saidí, del recorregut que va de Saidí a Lleida, de Lleida a Barcelona, de Barcelona a Balenyà i, d'aquí, a Olot i a Sallent. Costa molt definir qui s'és perquè no s'és només d'una manera, els llocs i els temps modifiquen d'una o altra forma la direcció dels esdeveniments i dels pensaments.

El més fàcil, doncs, és la localitat, no el localisme perquè allò que és local fa una cadena amb d'altres llocs, no es tracta d'un lloc aïllat del món o tancat sobre si mateix. Una resposta de DNI no convé, és superficial, no entén de matisos, ni d'evolucions. La identitat és també subjectiva, tothom pot canviar de percepció sobre el lloc on ha nascut, viscut, estimat, plorat, rebutjat, desitjat.

Més enllà de les percepcions personals que només l'autor podria fer i tractar d'explicar, el que podem afirmar és que Francesc Serés ja és un gran nom de la literatura catalana contemporània. És literatura catalana perquè està escrita en català. Pel que fa al lloc de residència, l'autor porta 25 anys vivint a Catalunya però hem vist la importància del seu lloc d'origen, Saidí, un poble que, com la Mequinensa de Moncada o la Mallorca de Riera, ha estat per a alguns llibres, fonamental. Si l'Aragó fos un Estat, tindria la nacionalitat aragonesa; també tindria, però, tota la legitimitat de sol·licitar la nacionalitat catalana si Catalunya també en fos un. Tal com vaig anunciar, no podré donar una resposta a la pregunta plantejada, el màxim que gosaré expressar aquí és que Francesc Serés té la legitimitat, em sembla, de reivindicar una doble pertinença catalanoaragonesa. Català per la identitat literària i la residència, aragonès pel naixement i per la reescritura de la seva obra al castellà, la llengua majoritària dels aragonesos.

⁴⁹ <http://lletra.uoc.edu/ca/autor/francesc-seres/detall>

Centre d'études catalanes de l'université Paris-Sorbonne

07 04 2014